

Правна рамка на климата и на „климатичните права“ в България

Доклад по дейност 5.2.: Правно проучване в България

Докладът е част от общия аналитичен доклад по проект “Дискусии и действия за климата и околната среда”

Автор:
Пламен Пеев, PhD

Фондация БлуЛинк
Бул. “Сливница” 257, ет.3, София, България
office@bluelink.net, <http://www.bluelink.net/>

Публикация на проект “Дискусии и действия за климата и околната среда” (DACE), финансиран от Европейския съюз и координиран от европейската мрежа “Правосъдие и околна среда” (J&E) в шест европейски страни. Мненията, изразени в тази публикация, принадлежат на авторите и не отразяват непременно позициите на Фондация БлуЛинк или на Европейската Комисия.

I. Концепция за климатични права

Концепцията за „климатични права“ е въведена за аналитичните и комуникационните нужди на проекта [DACE](#), за да опише разнообразието от права и правни механизми, т.е. съществуващи и зараждащи се типове/класове права на международно, европейско и национално ниво, имащи отношение към изменението на климата, дефинирани като:

„всички материални и процесуални права, свързани с изменението на климата“.

Основната цел на концепцията е да информира нашето проучване на правата в областта на климата като възможности и средства за постигане на по-справедливо и ангажиращо общество, в което климатичната справедливост и защитата срещу последиците от изменението на климата са на първо място в дневния ред на правителствата, бизнеса и обществото като цяло. Това е широка и всеобхватна дефиниция, която може да обхване политическата, социална и гражданска сфера на приложение и може да се използва за включване на ключови целеви групи на проекта като активисти за климата, екологични организации, други заинтересовани граждани и местни общности, но също юристи, студенти и журналисти. По този начин „правата в областта на климата“ по смисъла на проекта DACE не включват права само в тесен правен смисъл, каквото може да бъде например правото на стабилен и устойчив климат, но и в по-широк смисъл човешки, социални, процесуални и други права и правни механизми, които позволяват на лицата и организациите да защитават своите права и да изискват действия в областта на климата или държат правителствата и бизнеса отговорни.

Широкият спектър от права и носители на права се подчертава още в преамбюла на Парижкото споразумение за климата¹, където се посочва, че *„изменението на климата е обща грижа за човечеството, при предприемането на действия в отговор на изменението на климата страните следва да зачитат, насърчават и вземат предвид своите съответни задължения в областта на правата на човека, правото на здравеопазване, правата на коренните населения, местните общности, мигрантите, децата, хората с увреждания и хората в уязвимо положение и правото на развитие, както и равенството между половете, овластяването на жените и равнопоставеността на поколенията“.*

В заключение, концепцията за „климатични права“ е феномен, който позволява да се изследва отношението на отделните индивиди, социални групи, на институциите и на обществото като цяло към климатичните промени през призмата на конкретни права и задължения. Като разглеждаме съществуващите или зараждащи се класове климатични права на международно, европейско и национално ниво, ние можем по-добре да отговорим на въпроса кой, кога и как може да упражни тези права и как това влияе на климата. В рамките на този доклад, ние изследваме

¹ [Парижко споразумение](#). Рамковата конвенция на ООН по изменение на климата. 2015.

обхвата на климатичните права, готовността на целевите групи да ги упражняват, проучваме съществуващата практика за упражняване на такива права; и анализираме възможностите за въвеждане на по-силна и всеобхватна система от права, които да осигуряват достоен живот, здраве и работа при стабилна климатична среда².

II. Рамка за оценка на климатичните права

За да се оценят правата и правните механизми, които могат да предизвикат действия в областта на климата и/или защита срещу въздействието на изменението на климата, те могат да бъдат разгледани от следните три гледни точки. Първата гледна точка на такъв анализ включва разглеждане на „правата на климата“ в обхвата на (защитата на) правото и неговото значение за изменението на климата, за да се установи неговото значение за климата. Тук трябва да зададем няколко въпроса. Какво всъщност цели да защити дадена правна норма? Как този обхват на защита може да взаимодейства с изменението на климата? Как защитените интереси са засегнати от изменението на климата и как влияят върху политиките, действията и поведението, свързани с изменението на климата?

Втората гледна точка за анализ позволява климатичните права да се класифицират като **индивидуални или колективни** права или като **материални или процесуални** права. Първата дихотомия на правата е важна, за да ни помогне да идентифицираме обществения ефект от правата, свързани с климата, като се имат предвид техните притежатели/субекти. Втората се отнася до функцията на правата да защитават ценности или условия, важни за индивидите (живот, здраве, собственост, достъп до храна и вода) или да гарантират надлежния процес или административните процедури, които биха могли да позволят упражняването на материалните права.

Третата аналитична гледна точка разглежда правата в областта на климата и механизмите за прилагане и защита на правата, като се фокусира върху упражняването им пред международни, регионални и национални съдилища в съдебни спорове, свързани с изменението на климата, т.е. практическото приложение на концепцията в съдебни и извънсъдебни производства. Тук се стремим да анализираме кои правни подходи могат да имат лицата или обществеността (включително чрез права, упражнявани колективно от НПО, активни граждани и техните организации)³, за да изискват действия или осигуряват защита в областта на климата от вземащите решения, или от юридическите и физическите лица чрез прилагане на споменатите правни норми. Тъй като изменението на климата оставя все по-очевидни следи, хората и организациите

² [Kahl.V. 2022. Човешкото право на опазване на климата – Необходима защита или разпространение на правата на човека? Netherlands Quarterly of Human Rights](#)

³ [Орхуската конвенция](#) предоставя права на обществеността и налага на страните и публичните органи задължения по отношение на достъпа до информация и участието на обществеността и достъпа до правосъдие. „Обществеността“ е дефинирана в член 2, параграф 4 като „едно или повече физически или юридически лица и, в съответствие с националното законодателство или практика, техните асоциации, организации или групи“.

по-често от всякога прибягват до защита на своите права в областта на климата пред съда. Това води до бързо развиваща се съдебна практика в съдебни спорове във връзка с изменението на климата, която ще нараства и бъдеще по брой и разнообразие от дела. В това отношение Програмата на ООН по околна среда идентифицира няколко нововъзникващи тенденции в съдебните спорове относно изменението на климата по отношение на целта на делото, включително за налагане на законодателни и политически ангажменти на правителствата и установяване на отговорност за пропуски и бездействия за адаптиране към изменението на климата⁴.

Съдебната практика относно изменението на климата може също да послужи като пример за това как отделни лица са използвали правни механизми, които може да не са били първоначално предназначени към опазване на климата като основна цел. По-долу ще анализираме различни правни механизми по отношение на тяхната обхват на защита, как той взаимодейства с изменението на климата и как съответните правни норми могат да бъдат използвани, представяйки примери от актуална съдебна практика.

Друг аналитичен подход към концепцията за климатичните права включва два ключови аспекта от природата на концепцията: прецизността на концепцията да улови **нормативното измерение** на изменението на климата (причини за предотвратяване/смекчаване/адаптиране към изменението на климата) и **способността ѝ да генерира политически мерки**. В допълнение към това трябва да бъдат изпълнени определени условия: важни човешки интереси трябва да бъдат изложени на риск или вече засегнати от глобалното изменение на климата; носителите на права и носителите на задължения трябва да бъдат идентифицирани; тази връзка трябва да бъде кодифицирана в легитимна формална структура; трябва да е възможно правата да се предявят; да има „механизъм за прилагане“ (не непременно от правен характер), който да засили това прилагане. Нормативните и практическите аспекти на правата в областта на климата са тясно свързани и трябва да бъдат допълнително проучени и този проект ще допринесе за тази цел⁵.

⁴ Preston, B.J. 2018. [Развиващата се роля на правата на околната среда в съдебните спорове във връзка с изменението на климата](#). *Chinese Journal of Environmental Law*

⁵ Brandstedt E. and Bergman A. [Климатичните права: осъществими или не?](#) *Environmental Politics* 22

III. Правна и стратегическа рамка на климата в България

Закон за ограничаване изменението на климата (ЗОИК) като рамков закон за уреждане на обществените отношения и политиката в областта на климата в България

Преди да разгледаме приложението на концепцията за климатичните права в България, ще представим накратко правната и стратегическата рамка на климатичните изменения в България, като разгледаме първо основните елементи на ЗОИК като рамков закон за уреждане на обществените отношения, свързани с регламентирането на политиката по климата в България. Законът е приет на 11 март, 2014 г., като последното му изменение към юни 2023 г., е публикувано в ДВ. бр.102 от 23 Декември 2022 г.

Чл. 1 на ЗОИК очертава нормативния обхват на закона, който урежда обществените отношения, свързани със:

- 1. провеждането на държавната политика по ограничаване изменението на климата;*
- 2. прилагането на механизмите за изпълнение на задълженията на Република България по Рамковата конвенция на Обединените нации по изменение на климата (РКОНИК) и Протокола от Киото към Рамковата конвенция на Обединените нации по изменение на климата (Протокола от Киото) и Споразумението от Париж към Рамковата конвенция на Обединените нации по изменение на климата, наричано "Парижкото споразумение";*
- 3. функционирането на Националната схема за зелени инвестиции (НСЗИ);*
- 4. функционирането на Националната система за инвентаризации на емисии на вредни вещества и парникови газове в атмосферата;*
- 5. прилагането на Европейската схема за търговия с емисии (ЕСТЕ);*
- 6. администрирането на Националния регистър за търговия с квоти за емисии на парникови газове (НРТКЕПГ);*
- 7. мерките за намаляване емисиите на парниковите газове от използваните течни горива и енергия за транспорта;*
- 8. изпълнението на задълженията, произтичащи от Решение № 406/2009/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2009 г. относно усилията на държавите членки за намаляване на техните емисии на парникови газове,*

необходими за изпълнение на ангажиментите на Общността за намаляване на емисиите на парникови газове до 2020 г., наричано по-нататък "Решение № 406/2009/ЕО" и от Регламент (ЕС) 2018/842 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 г. за задължителните годишни намаления на емисиите на парникови газове за държавите членки през периода 2021 - 2030 г., допринасящи за действията в областта на климата в изпълнение на задълженията, поети по Парижкото споразумение, и за изменение на Регламент (ЕС) № 525/2013 (ОВ, L 156/26 от 19 юни 2018 г.), наричан по-нататък "Регламент (ЕС) 2018/842";

9. отчитане на емисиите и поглъщанията и изпълнението на задълженията в сектора на земеползването, промените в земеползването и горското стопанство, произтичащи от Регламент (ЕС) 2018/841 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 г. за включването на емисиите и поглъщанията на парникови газове от земеползването, промените в земеползването и горското стопанство в рамката в областта на климата и енергетиката до 2030 г. и за изменение на Регламент (ЕС) № 525/2013 и Решение № 529/2013/ЕС, наричан по-нататък "Регламент (ЕС) 2018/841";

10. функционирането на Схемата за доброволно намаление на емисии (СДНЕ).

Втората важна характеристика на ЗОИК като рамков климатичен закон е, че той въвежда изискванията на други **директиви** и мерки по прилагането на **регламенти** и **решения** на Европейския съюз в областта на климата.

Според Параграф 2, ал.1 от Допълнителните разпоредби на ЗОИК, той въвежда изискванията на 7 директиви, като например *Директива 2003/87/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 13 октомври 2003 г. за установяване на схема за търговия с квоти за емисии на парникови газове в рамките на Общността и за изменение на Директива 96/61/ЕО на Съвета.*

Допълнително ЗОИК съдържа мерки по прилагането на 5 решения (две на Европейската Комисия (ЕК) и три на Европейския парламент и на Съвета) и 11 регламента.

Пример за решение, мерки за което са предвидени в ЗОИК, е *Решение № 529/2013/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2013 г. относно правила за отчитане на емисиите и поглъщанията на парникови газове, дължащи се на дейности във връзка със земеползването, промените в земеползването и горското стопанство, и относно информацията за действията, свързани с тези дейности (ОВ, L 165/80 от 18 юни 2013 г.).*

Примери за регламенти, за които са приети мерки в ЗОИК са *Регламент (ЕС) 2018/842 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 г. за задължителните годишни намаления на емисиите на парникови газове за държавите членки през периода 2021 - 2030 г., допринасящи за действията в*

областта на климата в изпълнение на задълженията, поети по Парижкото споразумение, и за изменение на Регламент (ЕС) № 525/2013 и Регламент (ЕС) 2018/841 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 г. за включването на емисиите и поглъщанията на парникови газове от земеползването, промените в земеползването и горското стопанство в рамката в областта на климата и енергетиката до 2030 г. и за изменение на Регламент (ЕС) № 525/2013 и Решение № 529/2013/ЕС.

3. Наредби по приложение на ЗОИК

Рамката на ЗОИК обхваща и наредби като подзаконовни нормативни актове за прилагане на отделни негови разпоредби, възлагайки приемането им на Министерски съвет (МС). Те трябва да се имат предвид като елемент на нормативната база в областта на политиките по климата. Съгласно чл.5 от ЗОИК МС по предложение на министъра на околната среда и водите приема наредби за:

1. реда и начина за издаване и преразглеждане на разрешителни за емисии на парникови газове от инсталации и за осъществяване на мониторинг от операторите на инсталации и авиационните оператори, участващи в ЕСТЕ;
2. условията, реда и начина за изготвяне на докладите и за верификация на докладите на операторите на инсталации и авиационните оператори и за изготвяне и проверка на заявления на нови участници;
3. реда и начина на администриране на НРТКЕПГ;
4. реда и начина за организиране на националните инвентаризации на емисиите на вредни вещества и парникови газове в атмосферата;
5. условията, реда и начина за изготвяне на докладите и за верификацията на докладите на доставчиците на течни горива, алтернативни горива и енергия за транспорта.

4. Стратегически документи

На стратегическо ниво, ЗОИК предвижда да се приемат два документа в областта на политиките по климата. Интегрираният национален план в областта на енергетиката и климата се изготвя от министъра на енергетиката, с участието на министъра на околната среда и водите и други ресорни министри (чл.8 ЗОИК). Първият [план](#) за периода 2021-2030 г., приет на 27.02.2020 г. от МС, е разработен в изпълнение на разпоредбата на чл. 3 от Регламент (ЕС) 2018/1999 относно управлението на Енергийния съюз и действията в областта на климата в рамките на междуведомствената работна група с участието на представители на дванадесет министерства и ведомства.

Националната стратегия за основните мерки за адаптация към последиците от изменението на климата се изготвя от МОСВ след консултиране с Националния експертен съвет по изменение на климата за период не по-малък от 20 години, с изключение на първата стратегия, която се изготвя за периода до 2030 г. Стратегията се приема от Министерския съвет (чл.9 ЗОИК). През октомври 2019 г. беше приета [Националната стратегия за адаптация към изменението на климата и План за действие до 2030 г.](#)

Друга важна стратегия е [Дългосрочната стратегия за смекчаване изменението на климата до 2050 г. на Република България, приета на 21.10.2022 г.](#)

5. Връзка с рамковия закон по околната среда

Закона за опазване на околната среда (ЗООС) има отношение към климатичните промени, тъй като в него се регулира стратегическия процес във всички области на защита, мониторинг и управление на околната среда. В него се посочват принципите за включване на политиките в областта на околната среда (включително политиките в областта на климата и биологичното разнообразие) в други сектори.

ЗООС съдържа важни разпоредби за интегриране в оценките на въздействието върху околната среда (ОВОС) на проектни предложения, които могат да бъдат повлияни от изменението на климата или могат да повлият върху климата. Напр. в чл.93, ал.4, б."е" на ЗООС необходимостта от извършване на ОВОС се преценява въз основа на риск от големи аварии и/или бедствия, които са свързани с инвестиционното предложение, включително **причинени от изменението на климата**, в съответствие с научните познания. Чл.95, ал.4 на ЗООС изисква ОВОС да определя, описва и оценява по подходящ начин преките и непреките значителни въздействия на инвестиционното предложение върху земните недра, почвата, водата, въздуха и **климата**.

Съгласно чл. 55 опазването на чистотата на атмосферния въздух осигурява защита на човешкото здраве, на живата природа, на природните и културните ценности от вредните въздействия и предотвратяване на настъпването на опасности и щети за обществото при изменение на качеството на атмосферния въздух, нарушаване на озоновия слой и **промените в климата в резултат на различните човешки дейности**.

6. Европейският закон за климата и изборът на национални политики и мерки в ЗОИК

Въпреки че, Регламент (ЕС) 2021/1119 за създаване на рамката за постигане на неутралност по отношение на климата и за изменение на регламенти (ЕО) № 401/2009 и (ЕС) 2018/1999 (Европейски закон за климата) (ЕЗК) има пряко действие в държавите членки на ЕС, той изисква от тях да предприемат необходимите мерки,

които да способстват за колективното постигане на целта за неутралност по отношение на климата, но без да предписва конкретни политики или мерки, което позволява гъвкавост на държавите-членки и отчита регулаторната рамка за постигане на целта за намаляване на емисиите на парникови газове до 2030 г.

Няколко основни текста в ЕЗК пряко засягат предприемането на такива политики и мерки. Така например, целта за неутралност по отношение на климата, записана в чл. 2(1) на ЕЗК гласи, че най-късно до 2050 г. емисиите и поглъщанията на парникови газове, регламентирани от законодателството на Съюза трябва да се балансират, с което до този краен срок ще се постигне намаление до нулеви нетни емисии. Съответно, в чл. 2(2) е записано, че съответните институции на Съюза и държавите членки предприемат **необходимите мерки**, съответно на равнището на Съюза и на национално равнище, за да спомогнат за колективното постигане на целта за неутралност по отношение на климата, като вземат предвид значението на насърчаването на справедливостта и солидарността между държавите членки.

Член 4 на ЕЗК се отнася до адаптирането към изменението на климата, Съгласно него съответните институции на Съюза и държавите членки гарантират постоянен напредък в повишаването на капацитета за адаптиране, укрепването на устойчивостта и намаляването на уязвимостта към изменението на климата в съответствие с член 7 от Парижкото споразумение. Държавите-членки като България трябва да разработят и приложат стратегии и планове за адаптиране, които включват цялостни рамки за управление на риска на основата на солидни базови данни за климата и уязвимостта и оценки на напредъка.

Участието на обществеността при формирането и изпълнението на политики по климата в изпълнение на целта за климатична неутралност до 2050 г. е важен елемент от ЕЗК (чл.8). Регламентът за ЕЗК изменя в този смисъл и Регламент 2018/1999 относно многостепенния диалог в областта на климата и енергетиката. Всяка държава членка установява многостепенен диалог в областта на климата и енергетиката, в който **местните органи, организациите на гражданското общество, промишлената общност, инвеститорите и други заинтересовани страни и широката общественост могат активно да се включат и да обсъждат постигането на целта на Съюза за неутралност по отношение на климата**, определена в член 2 от Регламента за ЕЗК и различните сценарии, предвидени в политиките в областта на енергетиката и климата, включително в дългосрочен план, както и да наблюдават напредъка, като се предполага, че трябва да има изградена структура, която служи на същата цел.

IV. Правна уредба на климатичните права в България

Струва ни се обосновано подходът към това проучване да започне с преглед на материалните и процесуални права съгласно действащата уредба, относими към измененията на климата, с възможност впоследствие за по-прецизна класификация.

1. Въведение

Климатичните промени са предмет на правно регулиране България в изпълнение на задълженията, поети с международноправните актове и правото на ЕС. Внесени са допълнения на действащи разпоредби на Закона за опазване на околната среда (ЗООС) и са приети нови законодателни актове като Закон за ограничаване изменението на климата 2014, Закон за съхраняване на въглеродния диоксид в земните недра от 2012 г.. С тези закони се уреждат специфични правила като търговията с емисии на парникови газове или условията за изграждане на хранилища на въглероден диоксид, но те нямат значение на цялостна правна рамка и не предвиждат специализация по предметен признак в отклонение от вече съществуващите екологични права на гражданите.

2. Основни човешки права

Правото на здравословна и благоприятна околна среда е признато като основно право на гражданите съгласно чл. 55 от Конституцията:

„Чл. 55. Гражданите имат право на здравословна и благоприятна околна среда в съответствие с установените стандарти и нормативи. Те са длъжни да опазват околната среда.“

Правните гаранции за реализацията на това право са свързани с възможността гражданите да изискват от държавата да осигури спазването на установените норми и стандарти, включително чрез налагането на тяхното изпълнение от трети лица, посредством мерките за понасяне на административна или друг вид отговорност при неизпълнение.

3. Субективни права

Основното право на здравословна и благоприятна околна среда, както и правата в законодателството, се уреждат като субективни права на гражданите (антропоцентричен подход).

Съгласно параграф 1, т. 24 и 25 от Допълнителните разпоредби на ЗООС процесуалната легитимация на засегнатата общественост, включително екологични организации, е призната по въпросите на околната среда, като обхваща и спазването на режими за природна защита на територии, води или разнообразие на живата природа, независимо от наличие на засегнат правен интерес на правния субект.

4. Прилагане на национално ниво на климатичните цели

Решаващи са определените от ЕС общи цели, етапи и средства за ограничаването на глобалните климатични промени, за смекчаване и адаптиране към последиците от тяхното действие. Определянето на конкретните мерки за постигането им остава в обхвата на предвиденото със закон стратегическо планиране - Национален план за действие по изменението на климата, Национална стратегия за адаптация и

План за действие към нея, План за възстановяване и устойчивост (ПВУ), както и териториални схеми. Показателно за правния характер на акта е, че към момента с Решение на Народното събрание от 12.01.2023 г. (ДВ, бр. 6 от 2023 г.) Министерският съвет е задължен да предприеме преразглеждане на ПВУ в частта на мерките за декарбонизация на енергетиката.

5. Корпоративна отговорност

Изискванията за публикуване на нефинансова информация са предмет на Закона за счетоводството, чрез транспониране на изискванията на Директива 2014/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2014 г. за изменение на Директива 2013/34/ЕС по отношение на оповестяването на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи. В тази връзка, големите предприятия, които са предприятия от обществен интерес и които към 31 декември на отчетния период надвишават критерия за среден брой служители през финансовата година от 500 души, включват в доклада за дейността си нефинансова декларация по чл. 48 (чл.41). Нефинансовата декларация съдържа информация в степен, необходима за разбиране на развитието, резултатите, състоянието на предприятието и въздействието на неговата дейност, отнасяща се като минимум до екологичните и социалните въпроси и въпросите, свързани със служителите, зачитането на правата на човека, борбата с корупцията и подкупите.

6. Право на подходяща адаптация към климата

Такива права могат да бъдат засегнати в случаите, когато хората са подложени на въздействието на екстремните климатични промени и липсват подходящи действия за адаптация, произтичащи от положителното задължение на държавата да предприеме необходимите мерки за активна защита на засегнатите права, вкл. права на живот, здраве, подходяща храна и жилище, като всички те вероятно са повлияни отрицателно от непредприемането на необходимите мерки за адаптиране.

Някои правителства и частни страни предприемат различни мерки за адаптиране към все по-сериозните последици от изменението на климата, докато други, дори да са наясно с тези промени и предвидимите екстремни метеорологични явления, които изменението на климата ще доведе, не са предприели действия за адаптиране или смекчаване на рисковете. Съдилищата разглеждат дела, които оспорват всеки от тях - търсене на обезщетение за усилията за адаптиране, които са причинили щети или повредено имущество, и търсене на съдебна забрана за неуспех в адаптирането към известни климатични рискове.

[Резолюция 41/21 относно правата на човека и изменението на климата, приета от Съвета на ООН по правата на човека на 12 юли 2019 г.](#) разглежда проблема с

адаптирането към климата и тежестта, която то създава, особено за развиващите се страни, *„изразявайки загриженост, че страните, които нямат ресурси за прилагане на своите планове за адаптиране и програми за действие и ефективни стратегии за адаптиране, могат да страдат от по-голямо излагане на екстремни метеорологични явления, както селските и градските райони, особено в развиващите се страни“.*

Задълженията на държавите да предприемат мерки за адаптиране често са предписани от закона като изисквания за изготвяне и изпълнение на стратегически документи за адаптиране. Например Испания има Национален план за адаптиране към изменението на климата в Испания (чл. 17 от Закон [7/2021 от 20 май относно изменението на климата и енергийния преход](#)), а в България [Национална стратегия за адаптиране към изменението на климата и план за действие до 2030 г.](#) (чл. 9 от [Закона за смекчаване на изменението на климата](#) (2014 г., с измененията). Като пример за права, уредени в българското законодателство, свързани с адаптацията, могат да се посочат тези в Закона за защита при бедствия:

чл. 4 Основните принципи на защитата при бедствия са:

1. **право на защита на всяко лице;**
2. предимство на спасяването на човешкия живот пред останалите дейности по защитата;
3. публичност на информацията за рисковете от бедствия и за дейностите на органите на изпълнителната власт по защитата при бедствия;
4. приоритет на превантивните мерки при осигуряване на защитата;
5. отговорност за изпълнението на мерките за защита;
6. поетапно предоставяне на сили и ресурси за защита.

чл. 33(1) Всяко физическо лице има право на:

1. информация за мерките за осигуряване на защитата;
2. обучение за начините на поведение и действие при бедствия;
3. средства за защита;
4. неотложна и възстановителна помощ;
5. обезщетение за реално причинени вреди при или по повод на нормативно установените действия за защита при бедствия.

7. Процесуални права

С изменение на ЗООС от 2022 г., за целите на определяне на значимостта на въздействие на плана/програмата с оглед преценката на компетентния орган за извършване на ЕО, сред селективните критериите на чл. 85, ал.4, е допълнена т. 4, с която изрично като такъв критерий са посочени както въздействието, така и уязвимостта на плана или програмата спрямо изменението на климата:

„Чл. 85. (4) Министърът на околната среда и водите или директорът на съответната РИОСВ преценява с решение необходимостта от екологичната оценка за предложен план и програма или за тяхно изменение съгласно процедурата, определена с наредбата по чл. 90, съобразно следните критерии за определяне значимостта на въздействието им:

4. (нова - ДВ, бр. 42 от 2022 г., в сила от 07.06.2022 г.) въздействието на плана или програмата върху климата и уязвимостта на плана или програмата спрямо изменението на климата.“

Анекс I

Преглед на типове климатични права и правни механизми в областта на климата на европейско и международно ниво

По-долу ще изброим и анализираме някои от основните права и правни механизми в областта на климата, водени от разбирането, че всички представени класове права и механизми могат да бъдат тясно свързани помежду си и се допълват взаимно. Те представляват правни и практически отправни точки за изследване на конкретни аспекти на правата в областта на климата като всеобхватна концепция, която трябва да улесни законодателните промени, подобряването на политиките и развитието на съдебната практика.

1. Основни човешки права

Конституционните права, свързани с опазването на околната среда, „обикновено включват пет различни вида архетипи: „задължение на правителството да защитава околната среда; материални права върху качеството на околната среда; процесуални екологични права; индивидуална отговорност за опазване на околната среда; и различни „всеобхватни“ категории от различни разпоредби“⁶ и такава класификация може да бъде разширена до правата, свързани с изменението на климата.

Доклад на Службата на Върховния комисар по правата на човека (ОНСНР) изброява правата, които са най-засегнати от изменението на климата - правото на живот, правото на самоопределение, правото на развитие, правото на храна, правото на вода и канализация, правото на здраве, правото на жилище, правото на образование, правото на смислено и информирано участие, правата на най-засегнатите от изменението на климата, правата на бъдещите поколения като човешки права.⁷ Тъй като националните конституционни права варират в зависимост от законодателството, тази глава ще се съсредоточи върху основните права на човека съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и съответната съдебна практика на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ).

Пред ЕСПЧ обикновено нарушаването на чл. 2 (право на живот и телесна неприкосновеност), чл. 8 (право на личен живот и семейство) ЕКПЧ и чл. 1 от 1-я допълнителен протокол към ЕКПЧ (право на собственост) са основание за водене на дела, свързани с околната среда и в последно време, с климата.

Според съдебната практика на ЕСПЧ държавите трябва активно да защитават правото на живот и да предприемат „подходящи“ мерки за защита на живота веднага щом застраши животозастрашаваща и достатъчно конкретна или непосредствена опасност. По делото *Öneryildiz v. Turkey*, в което хора са загинали при свлачище, предизвикано от експлозия в сметище, ЕСПЧ също така обяви, че по принцип е налице задължение на държавата да предотвратява животозастрашаващи бедствия и да предотвратява поведение, което увеличава риска. Дали положителното задължение е изпълнено зависи от източника на заплахата или дали рискът е могъл да бъде намален до разумен минимум. Държавите са относително свободни във формулирането на конкретни мерки - определящи са пригодността на мярката за установяване на ефективно ниво на защита и пропорционалността на мярката по отношение на насрещните основни права.

⁶Boyd DR 2015, „Конституции, права на човека и околна среда: национални подходи“, Grear A & Kotzé L (eds), Наръчник за изследвания за правата на човека и околната среда, Edgar Elgar, цитиран в Heiskanen . 2018. Към по-екологична защита на правата на човека: Пренаписване на съдебната практика в областта на околната среда на Европейския съд по правата на човека, Издател: Tampere University Press

⁷ [Службата на Върховния комисар по правата на човека. Осмисляне на връзката между правата на човека и изменението на климата, представяне на 21-вата конференция на страните по UNFCCC, 27 ноември 2015 г., стр. 13–24.](#)

Въпреки че чл. 8 ЕКПЧ - както повечето други права по Конвенцията - е замислен предимно като защитно право, сега безспорно се приема, че държавите имат и общо положително задължение да предприемат значими и пропорционални мерки за защита на правата, гарантирани от чл. 8 ЕКПЧ. ЕСПЧ от десетилетия разглежда заплахите за околната среда като шум, прах или емисии на пара, както и в случай на естествено наводнение като потенциално нарушение на член 8 от ЕКПЧ. За първи път, през 1980 г., в делото *Arrondelle*, той прие за допустима жалба на основание член 8 от ЕКПЧ. Жалбоподателят се оплаква от шума от пътния и въздушния трафик от летище Гетуик и свързания път за достъп до магистралата. ЕСПЧ постанови, че държавата е отчасти отговорна за шумовото замърсяване, тъй като планирането и изграждането на летището и магистралата са от нейната компетентност. Тъй като в крайна сметка беше постигнато споразумение с жалбоподателя, съдът се въздържа от постановяване на окончателно решение, но констатира нарушение на Конвенцията, което вероятно се дължи на неспособността на държавата да предприеме мерки за защита от шум.

Въпреки това едва през 1994 г. жалбата, свързана с околната среда на основание чл. 8 ЕКПЧ завършва с успех. В казуса *Лопес Остра*, съседите на промишлено предприятие, построено с помощта на държавни субсидии, са толкова засегнати от дим, шум и неприятни миризми, че са принудени да се преселят далеч от опасната зона. Държавните органи не успяват да предотвратят повторни нарушения на пределно допустимите стойности. Следователно ЕСПЧ приема, че има нарушение на Конвенцията (т.е. нарушение на задължението за защита), тъй като властите не са изпълнили задълженията си да наложат спазването на граничните стойности. Впоследствие чл. 8 ЕКПЧ се превърна в основна „норма за защита от имисии“ в съдебната практика на ЕСПЧ. Защитените интереси, обхванати от член 8 от ЕКПЧ, първоначално са били домът (в случай на достатъчна близост между източника на увреждането и дома) и работното място, но по-късно също и физическата неприкосновеност. В този контекст физическите и психологическите последици, водещи до заболяване е по-вероятно да бъдат приети като нарушение на Конвенцията, отколкото обикновеното увреждане на благосъстоянието.

В контекста на претенциите, свързани с климата, основните права на собственост обикновено се отстояват с аргумента, че някои обекти на собственост (най-вече недвижими имоти) ще бъдат ограничени в използването им поради въздействието на климатичната криза. Тъй като това не е пряка държавна намеса в частната собственост, под въпрос е дали има задължение от страна на държавата да защитава частната собственост от въздействията върху околната среда. Чл. 1 Протокол №.1 към ЕКПЧ установява задължение за общо зачитане на правото на собственост и защита срещу лишаване от собственост и гаранция за основното право за регулиране на използването на собствеността. Точният обхват на задълженията на държавата за защита на правото на собственост зависи от конкретния случай, въпреки че задължение на държавата съществува във всеки случай, когато има пряка връзка между мерките, които засегнатите лица биха могли разумно да очакват, и упражняването на правото им на собственост. Така за първи

път в Öneriyildiz v. Turkey ЕСПЧ приема, че съществува положително задължение на държавата да действа във връзка със защитата на свободата на собственост. В случая, държавните власти не са взели мерки за безопасност на депото. В крайна сметка на сметището е избухнала експлозия на газ метан, което е довело до изгарянето и засипване на съседна вила. Собственикът тук законно би могъл да очаква действия от страна на властите за предотвратяване на експлозията на газ метан и на последващото унищожаване на неговата собственост.

Актуални примери за дела за околната среда/климата пред ЕСПЧ включват:

Дуарте Агостиньо и други срещу Португалия и други

Шестима португалски младежи подадоха жалба до Европейския съд по правата на човека на 2 септември 2020 г., обвинявайки 33 държави в нарушаване на човешките им права поради недостатъчни действия срещу изменението на климата. Те искат от съда да изиска от тези страни да предприемат по-амбициозни действия за справяне с изменението на климата. Жалбата цитира членове 2, 8 и 14 от Европейската конвенция за правата на човека, които гарантират правото на живот, правото на личен живот и правото да не бъдеш дискриминиран. Жалбоподателите твърдят, че последиците от изменението на климата в Португалия, като горски пожари и горещи вълни, заплашват правото им на живот и неприкосновеност на личния живот и като млади хора те са особено уязвими от последиците от изменението на климата. Делото е заведено срещу държавите-членки на ЕС, както и срещу Норвегия, Русия, Швейцария, Турция, Украйна и Обединеното кралство. Жалбоподателите твърдят, че тези страни не са успели да изпълнят своите задължения за правата на човека, като не са се ангажирали да намалят емисиите достатъчно, за да ограничат повишаването на температурата до 1,5 градуса по Целзий, както се изисква от Парижкото споразумение. На 30 юни 2022 г. Камарата на Европейския съд по правата на човека се отказа от юрисдикция в полза на Голямата камара. Делото сега ще бъде разгледано от Голямата камара от 17 съдии на ЕСПЧ поради факта, че делото повдига сериозен въпрос, засягащ тълкуването на Конвенцията (чл. 30 от ЕКПЧ). Делото предстои да бъде разгледано на 27 септември, 2023 г.

Verein KlimaSeniorinnen и други срещу Швейцария

През май 2020 г. Върховният съд на Швейцария обяви окончателното си решение на участващите страни, изчерпвайки по този начин всички налични национални средства за защита. На 26 ноември 2020 г. "Възрастните жени за защита на климата", Швейцария, асоциация на възрастни жени, подаде жалба до Европейския съд по правата на човека срещу швейцарското правителство. Те твърдят, че здравето им е изложено на риск поради горещите вълни, влошени от климатичната криза, и искат делото да бъде разгледано съгласно разходната процедура съгласно член 41 от Правилника на Съда. В жалбата се посочват три основни момента: политиките на Швейцария за климата са неадекватни и нарушават правото на

жените на живот и здраве съгласно членове 2 и 8 от ЕКПЧ, тъй като особено по-възрастните жени са засегнати от горещи вълни; федералният върховен съд на Швейцария отхвърля жалбата им на спорни основания, нарушавайки правото на справедлив съдебен процес съгласно член 6; и швейцарските власти и съдилища не са разгледали същността на техните жалби, нарушавайки правото на ефективна правна защита по член 13. На 26 април 2022 г. Камарата на Европейския съд по правата на човека се отказва от юрисдикция в полза на Голямата камера на Съда. Делото е гледано на 23 март 2023 г. от Голямата камера на ЕСПЧ от 17 съдии поради факта, че делото повдига сериозен въпрос, засягащ тълкуването на Конвенцията (чл. 30 от ЕКПЧ).

Връзка между изменението на климата и правата на човека е установена и от Съвета по правата на човека в неговата [Резолюция 41/21 относно правата на човека и изменението на климата, приета от Съвета на ООН по правата на човека на 12 юли 2019 г.](#), в която се припомня, че „*Парижкото споразумение, прието съгласно Рамковата конвенция на ООН за изменението на климата признава, че изменението на климата е обща грижа на човечеството и че страните трябва, когато предприемат действия за справяне с изменението на климата, да зачитат, насърчават и вземат предвид своите съответни задължения по отношение на правата на човека, правото на здраве, правата на коренното население, местните общности, мигрантите, децата, хората с увреждания и хората в уязвимо положение и правото на развитие, както и равенството между половете, овластяването на жените и равенството между поколенията.*“ Резолюцията също така подчертава, че изменението на климата оказва неблагоприятно въздействие върху упражняването на посочените права и призова държавите да възприемат всеобхватен и приобщаващ подход към политиките за адаптиране към изменението на климата и смекчаване на последиците, за пълно и ефективно упражняване на човешките права за всички.

2. Социални права и справедлив преход

Понятието за „справедлив преход“ означава подход за балансиране на човешкото благосъстояние, работните места и необходимостта от дълбока декарбонизация (Център за справедлив преход, 2017 г.). Той е разработен от синдикатите през 70-те години на миналия век, за да изисква екологичната трансформация да бъде предприета по социално справедлив начин. Тя се основава на убеждението, че екологичните и социалните кризи са взаимосвързани: и двете кризи са присъщи на експанзионистичната икономическа система, която се основава на омаловажаване на стойността на природата, както и на обезценяване на работата на общественото възпроизводство⁸. Въпреки че има общо разбиране, че са необходими спешни действия за справяне с климатичните кризи, тази цел ще изисква значителна икономическа, индустриална и технологична трансформация. Някои от тези

⁸ Kreinin H. [Типологии на „справедливите преходи“: Към социално-екологична трансформация](#). Серия от работни документи 35/2020. Институт за екологична икономика, Виена.

промени ще засегнат значително работниците - за добро или за лошо. Докато например, от една страна, преходът към устойчива енергия ще доведе до създаването на работни места в този регион, той също така засяга например правата на хората в близост до земи, които са необходими за разширяване на проекти за възобновяема енергия. От друга страна, изходът от изкопаемите горива засяга заетостта на работниците в минната индустрия и промишлеността с изкопаеми горива, които може да нямат възможност да се адаптират съответно към промените в енергийната индустрия (често поради липса на образование и/или възможности за преквалификация).

Концепцията за „справедлив преход“ получи високо политическо признание в Насоките [за справедлив преход към екологично устойчиви икономики и общества за всички](#) на Международна организация по труда, която призовава за преход към екологично устойчиви икономики и общества и политики, зачитащи правата на работното място. В същия дух Парижкото споразумение в своя преамбюл признава „императивите за справедлив преход на работната сила и създаването на достоен труд и качествени работни места в съответствие с национално определени приоритети за развитие“. Резолюция [41/21 относно правата на човека и изменението на климата, приета от Съвета на ООН по правата на човека на 12 юли 2019 г.](#) ни напомня *императивите за **справедлив преход** на работната сила и създаването на достоен труд и качествени работни места в съответствие с национално определени приоритети за развитие.*

На национално ниво новите закони за климата съдържат разпоредби за справедлив преход като в испанския закон за изменението на климата и енергийния преход в *Справедлив преход и трудови права* (членове 27-29), напр. Член 28: „*Споразуменията за справедлив преход се сключват в рамките на Стратегията за справедлив преход с цел насърчаване на икономическата дейност и нейното модернизиране, както и пригодността за заетост на уязвими работници и групи, изложени на риск от изключване при прехода към ниски въглеродни емисии икономика, по-специално в случаите на закриване или преустройство на инсталации.*“

Неотдавнашният [доклад от 2023 г. на Сабин центъра за изменение на климата към Юридическия факултет на Колумбийския университет](#) разглежда „справедливия преход“ като тристранна концепция, която обхваща **труда, човешките права и околната среда**. Докладът очертава наблюдаваните случаи като основаващи се на различни човешки права, които се отнасят до тези категории, като трудови права, права на околната среда, права на коренното население, право на здравословна околна среда и други човешки права. Повечето дела за правата на „справедлив преход“ се основават на съдебната практика в Южна Америка.

В [Ricardo Castillo Arancibia срещу Община Монте Патрия](#) (производството се води пред Върховния съд на Чили) трудовият договор на ищеца е прекратен („не е подновен“) през декември 2021 г. и той твърди, че е бил уволнен по политически причини и поради дискриминационно действие от страна на ответника. Общината-ответник, заявява, че прекратяването на договора се дължи на реструктуриране на Дирекцията по околна среда, за да се справи с екстремната суша и да благоприятства устойчивото използване на водата, което изисква различно планиране от това, с което ищецът се е занимавал преди. Ищецът твърди, че климатичната криза е от 20 години и че работата му е насочена специално към оптимизиране на водните ресурси, атакувайки аргументите на общината. След като искът беше отхвърлен от Окръжния съд и Апелативния съд, сега делто е висящо пред Върховния съд на Чили. Съдебното производство е пример за спор дали въздействието на изменението на климата върху околната среда може да бъде правно основание за прекратяване на трудов договор и дали може да се поиска от институциите да предприемат мерки за адаптиране като преквалификация, за да се смекчи удара от промените на пазара на труда.

3. Национално прилагане на целите за климата

Правителствата на национално и поднационално ниво изразяват своята отдаденост за намаляване на въздействието на изменението на климата чрез създаване на международни споразумения, закони, правила и политически декларации. Международните споразумения включват например Парижкото споразумение или Протокола от Киото. Тези задължения са (повече или по-малко) транспонирани в националното законодателство, обикновено под формата на закони, ограничаващи емисиите на парникови газове в определени икономически сектори. Докато правителствата са най-често ответници в подобни съдебни спорове, компании и други организации също са страни по подобни съдебни дела за това, че не са постигнали собствените си цели по отношение на изменението на климата.

В делото Friends of the Irish Environment CLG срещу правителството на Ирландия, ищите твърдят, че Националният план за смекчаване на последиците от изменението на климата на Ирландия не е в съответствие със Закона от 2015 г. и нарушава Европейската конвенция за правата на човека и конституционните права на Ирландия. Въпреки че по-долният съд отхвърли иска, Върховният съд на Ирландия отмени плана, заявявайки, че той не отговаря на условията, заложи от Закона от 2015 г.

4. Корпоративна социална отговорност и задължения

Докато исковете срещу обществеността/законодателите остават най-често срещаната форма на съдебни спорове срещу изменението на климата, през последните години се наблюдава нарастване на исковете срещу частни лица (корпорации). Тъй като само около 100 предприятия съставляват 70% от глобалните емисии, разбираемо е, че ищите искат да държат корпорациите отговорни за

действията, увреждащи климата. Тъй като най-често срещаните искове се основават на института на неправомерно увреждане, искове се завеждат също и на основание на неоснователното обогатяване и закон за защита на потребителите. Акционерите също стават все по-важни участници и завеждат съдебни дела срещу компаниите, в които притежават дялове.

4.1 Искове, основани на деликтно право

Когато има твърдения за нарушаване на общественото спокойствие, ищците се позовават на действие или бездействие, които засягат правата на общността или обществото. Често се твърди, че масовото производство, както и използването и насърчаването на изкопаеми горива допринасят за глобалното затопляне и неговите въздействия, като унищожаване на екосистеми и покачване на морското равнище. В искове за небрежност ищците заявяват, че корпорациите имат задължения да се грижат по отношение на глобалното затопляне. Често се твърди, че компаниите не са успели да възприемат и следват адекватна климатична политика и следователно нарушават задълженията си за грижа към ищците и обществото. Други съдебни дела имат за цел да държат корпорациите отговорни за дефектни продукти и пропуск да предупредят за риска, свързан с употребата на продукта. В повечето от тези случаи изкопаемите горива са „продуктът“, а дефектът е въздействието на емисиите, както и рисковете за безопасността и здравето. Често срещан проблем, с който ищците се сблъскват с искове по Закона за неправомерно увреждане, е доказването на причинно-следствената връзка. Въпреки че вече има консенсус, че емисиите са основната причина за изменението на климата, определянето на причинно-следствената връзка между конкретен източник на емисии и отделните ефекти от изменението на климата остава предизвикателство за доказване в съдебните дела.

4.2. Неоснователно обогатяване

Доктрината за неоснователното обогатяване забранява неоснователното обогатяване на едно лице за сметка на друго. Този аргумент често се изтъква във връзка с изкопаемите горива. Ищците твърдят, че корпорациите получават несправедливи ползи от производството и продажбата на изкопаеми горива, знаейки, че имат неблагоприятно въздействие върху околната среда, и са се облагодетелствали от непоемането на разходите за намаляване на тези въздействия. Това обогатяване е извършено за сметка на здравето, безопасността и имуществото на ищците. Често ищците изискват обезщетения за минали и бъдещи щети.

4.3 Защита на потребителите

Що се отнася до защитата на потребителите, ищците твърдят, че корпорациите участват в подвеждащ маркетинг и промоция на своите продукти, като често разпространяват подвеждащи маркетингови материали и карат определени продукти да изглеждат по-екологични, отколкото всъщност са. Ищците също

твърдят, че компаниите разпространяват собствени псевдонаучни теории, за да попречат на потребителите да разпознаят рисковете, които определени продукти представляват за климата (това се отнася особено за изкопаемите горива). По този начин ищците се обръщат към обичайната практика на “greenwashing” - форма на реклама, при която маркетинговите и PR стратегиите се използват подвеждащо, за да убедят потребителите, че продуктите и целите на компанията са екологични.

4.4. Съдебни дела на акционерите

Когато акционерите предприемат съдебни действия срещу корпорациите, в които притежават акции, обикновено твърдят, че липсата на знания за климатичните рискове им пречи да упражняват правата си като акционери или че подвеждащото използване на знания от компанията е навредило на техните интереси като акционери.

RWE Case

Перуанският фермер Saúl Luciano Lliuya подаде жалба срещу RWE, германска енергийна компания за въздействието на нейните дейности върху изменението на климата. Той твърди, че домът му в Хуараз, на пътя на наводнението на езерото Палкакоча в случай застрашен на пропадане на два ледника като ефект от глобалното затопляне. Ако ледниците паднат в езерото, това ще причини големи наводнения. Фермерът обвини RWE като основен източник на парникови газове, които причиняват отдръпване на ледниците, което също увеличава риска от наводнения в района около езерото. Ищецът поиска RWE да плати £14 250 обезщетение за приноса си към глобалното затопляне. Това се равнява на 0,47% от очакваните разходи за ремонт в случай на наводнение, тъй като изследванията изчисляват, че RWE е отговорен за 0,47% от емисиите на глобално затопляне от 1751 г. до 2010 г. Компенсацията ще бъде инвестирана в мерки за превенция срещу наводнения в района.

RWE отхвърли жалбата на ищеца, като твърди, че исковете нямат правно основание и следователно компанията не носи отговорност. В резултат на това Lliuya завежда дело срещу RWE в германски съд. Жалбата обаче е отхвърлена, тъй като съдията установи, че ищецът не е доказал, че RWE носи законова отговорност за защитата на Хуараз от наводнения. Впоследствие фермерът обжалва решението и делото продължава.

5. Право на подходяща адаптация към климата

Такива права са свързани с проблеми, свързани с адаптацията или с въздействието на адаптацията, произтичащи от положителното задължение на държавите да предприемат необходимите мерки за активна защита на засегнатите права, вкл. права на живот, здраве, подходяща храна и жилище, като всички те вероятно са повлияни отрицателно от непредприемането на необходимите мерки за адаптация.

Тези права могат да бъдат свързани и с по-широкия обхват на защита на правата на човека, както бяха тълкувани от Комитета по правата на човека на ООН в

историческото решение по делото Даниел Били и други срещу Австралия, постановявайки, че Австралия нарушава задълженията си за правата на човека спрямо местното население на протока Торес чрез бездействие по отношение на изменението на климата. Местна група оспорва липсата на мерки за смекчаване и адаптиране в Австралия и Комитетът признава, че изменението на климата в момента оказва влияние върху ежедневиия живот на ищците. Освен това той постановява, че лошият климат в Австралия е нарушение на правото им на семеен живот и правото на култура съгласно Международния пакт за граждански и политически права⁹.

Някои правителства и частни страни предприемат различни мерки за адаптиране към все по-сериозните последици от изменението на климата, докато други, дори да са наясно с тези промени и предвидимите екстремни метеорологични явления, които изменението на климата ще доведе, не са предприели действия за адаптиране или смекчаване на рисковете. Съдилищата разглеждат дела, които оспорват всеки от тях - търсене на обезщетение за усилията за адаптиране, които са причинили щети или повредено имущество, и търсене на съдебна забрана за неуспех в адаптирането към известни климатични рискове.

6. Процесуалните права и изменението на климата

Значението на процесуалните права не може да бъде преувеличено, тъй като, за да се претендират и ползват материални права, процесуалните права предоставят възможности за тяхното реализиране. От гледна точка на правната теория и политическата теория, предоставянето на процесуални права на хората означава да им се даде възможност да достигнат до държавните органи и институции. Права като правото на информация, правото на участие, правото на достъп до съдебни процедури са съществени за гарантиране на прозрачност и контрол на държавната власт. Тъй като техният обхват на приложение не е ограничен от дял на правото, те могат да бъдат използвани при достъпа до информация, вземането на решения или съдебните производства също във връзка с изменението на климата¹⁰.

Съществуващите нови и нововъзникващи цифрови технологии предоставят нови пътища за упражняване на процесуални права за климата и за подобряване на демократичното управление на климата чрез техните способности за събиране и разпространение на информация. Процесуалните права спомагат за ускоряване на участието във вземането на решения и за улесняване на административните и съдебните средства за защита във връзка с изменението на климата.

Процесуалните права като достъп до информация за околната среда, участие във вземането на екологични решения и достъп до правосъдие, са нормативно заложени в Орхуската конвенция за достъп до информация, участие на обществеността във вземането на решения и достъп до правосъдие по въпроси,

⁹

<https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2022/12/22/a-look-back-at-significant-decisions-in-climate-litigation-in-2022/>

¹⁰<https://www.nhri.no/en/report/climate-and-human-rights/7-procedural-rights/>

свързани с околната среда и съответно в националните закони в регионите на ИКЕ на ООН, вкл. всички държави-членки на ЕС, които са страни по Конвенцията, както и Европейският съюз. Член 1 от Конвенцията гласи нейната цел: „ За да допринесе за защитата на правото на всеки човек от настоящите и бъдещите поколения да живее в среда, подходяща за неговото или нейното здраве и благополучие, всяка страна гарантира права на достъп до информация, участие на обществеността във вземането на решения и достъп до правосъдие по въпроси, свързани с околната среда, в съответствие с разпоредбите на тази конвенция. ”. Той също така признава материалното право на адекватна околна среда и това право се признава както от настоящите, така и от бъдещите поколения. Такова право е основна предпоставка и цел както на екологичната, така и на климатичната справедливост ¹¹.

Чл. 4 и 5 от Конвенцията се отнасят до достъпа до събирането и разпространението на информация за околната среда, чл. 6-8 засягат участието на обществеността в решенията за конкретни дейности; относно планове, програми и политики, свързани с околната среда; и участието на обществеността при изготвянето на подзаконовни актове и/или общоприложими правнообвързващи нормативни инструменти, а чл. 9 от Конвенцията касае достъпа до правосъдие.

Разпоредбите, гарантиращи **достъпа до информация**, публикуването и разпространението на информация биха могли да доведат до повишаване на прозрачността, възможност за контрол върху дейността на властите и подобряване на легитимността на решенията и действията. Освен това те позволяват на гражданите и неправителствените организации да анализират критично действията на властите и потенциално да действат за предотвратяване на мерки, които се считат за несправедливи или несправедливи ¹².

Участието на обществеността може да бъде мощно процесуално право като инструмент за въздействие върху решенията на публичната администрация, коментиране в съответните онлайн платформи за консултация и/или участие в процесите на вземане на решения, свързани с промените в климата, изискващи действия или предотвратяване на отстъпление от амбициозни ангажименти в областта на климата в случай политическите и икономическите обстоятелства се променят. Участието на обществеността в информационната ера намалява разходите за участие, но може да доведе до изключване на определени социални групи, които са по-малко напреднали в технологиите за въздействие върху проблемите на политиката в областта на климата.

Достъпът до правосъдие е друго процесуално право с потенциал за защита на съществени права в областта на климата пред независим и безпристрастен съд и предоставяне на средства за защита на тези, които страдат от въздействието на изменението на климата, които биха могли да държат правителствата и бизнеса

¹¹ Веснавер . V. 2021. Процесуални права от гледна точка на климатичната справедливост. Случаят с Рамковата конвенция на ООН за изменението на климата и Конвенцията от Орхус. (магистърска теза)

¹²Пак там.

отговорни. Това също е право, което защитава другите процесуални права на достъп до информация и на участие.

Някои от разпоредбите на ЕКПЧ съдържат процесуални права. Европейският съд по правата на човека тълкува позитивните задължения за защита срещу риска от увреждане на околната среда в членове 2 и 8 от ЕКПЧ. Тези задължения имат и процесуални аспекти. Процесуалните задължения на властите също произтичат от свободата на изразяване и информация по член 10 от ЕКПЧ, както и правото на справедлив процес по член 6 от ЕКПЧ. Струва си да се спомене също, че международното сътрудничество в областта на климата насърчи процесуалните права като ключови ангажименти при изпълнението на споразуменията в областта на климата. Например член 12 от Парижкото споразумение подчертава правото на участие и информация като важни елементи за укрепване на действията в областта на климата съгласно споразумението.

Членове 2 и 8 от ЕКПЧ се прилагат за заплахите и рисковете, свързани с изменението на климата, които предвиждат положителните задължения на държавите съгласно тези разпоредби. В съответствие с практиката на ЕСПЧ позитивното задължение има както материални, така и процесуални елементи.

Член 2, параграф 1 от ЕКПЧ, първо изречение: Правото на живот на всеки се защитава от закона.

Член 8 от ЕКПЧ: Всеки има право на неприкосновеност на личния и семейния си живот, на жилището и на тайната на кореспонденцията. Намесата на държавните власти в упражняването на това право е недопустима, освен в случаите, предвидени в закона и необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност или на икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или на правата и свободите на другите.

Процедурният елемент на положителното задължение предполага, че ЕСПЧ ще преразгледа процеса на вземане на решения, за да гарантира, че е поставен достатъчен акцент върху интересите на лицата. Изискванията към процеса на вземане на решения са превантивни по своя характер и имат три компонента:

- държавата трябва да направи необходимите доклади и проучвания, „за да им позволи да предвидят и оценят предварително ефектите от онези дейности, които могат да увредят околната среда и да нарушат правата на хората“.
- информацията от подобни доклади и проучвания трябва да бъде публично достъпна, за да могат гражданите да преценят предварително „опасността, на която са изложени“;
- гражданите трябва да могат да атакуват валидността на всяко решение, действие или пропуск на всеки етап от процеса.

7. Процесуалните права в контекста на процедурите за оценка на околната среда (напр. произтичащи от директивите за ОВОС и СЕО), свързани с изменението на климата

Според доклада на UNEP Global Climate Litigation Report „съдилищата разглеждат дела, които оспорват специфични проекти за добив на ресурси и зависими от ресурсите проекти и които оспорват процесите на екологични разрешения и преразглеждане, за които ищците твърдят, че пренебрегват последиците от проектите за изменението на климата“. В тази връзка процесуалните права, предвидени в Директивата за ОВОС, осигуряват участие на обществеността в опазването на околната среда, вкл. климата, от вредните въздействия на определени проекти. ОВОС оценява прякото и непряко значително въздействие на даден проект въз основа на широк набор от фактори на околната среда, вкл. върху климата. Директивата за ОВОС предвижда гарантиране на ефективното участие на заинтересованата общественост в процедурите за вземане на решения (параграф 6 (б) от Директива 2014/52/ЕС за изменение на Директива 2011/92/ЕС) и изисква да се вземат предвид резултатите от обществеността участие при вземане на решение за даване на разрешение за строеж, вкл. обобщението на резултатите от консултациите и как тези резултати са били включени (параграф 10 от Директива 2014/52/ЕС).

Директивата за ОВОС

Връзката между правата на човека (напр. правото на живот и здраве) и аспектите на изменението на климата също се предвижда в процедурите по ОВОС. Параграф 3 (1) от Преамбюла на Директивата гласи, че *„оценката на въздействието върху околната среда идентифицира, описва и оценява по подходящ начин, в светлината на всеки отделен случай, преките и непряките значими въздействия на даден проект върху следните фактори:*

(а) население и здравето на хората ;

в) земя, почва, вода, въздух и климат ;

г) материални активи, културно наследство и ландшафт.

В приложение III сред критериите за подбор, посочени в чл. 4(3) (Критерии за определяне дали проектите, изброени в приложение II, трябва да бъдат предмет на оценка на въздействието върху околната среда), са изброени препратки към изменението на климата:

1. Характеристики на проектите

Трябва да се вземат предвид характеристиките на проектите, като се обърне специално внимание на:

е) рискът от големи аварии и/или бедствия, които са от значение за съответния проект, включително тези, причинени от **изменението на климата**, в съответствие с научните познания;

ж) рисковете за **човешкото здраве** (например поради замърсяване на водата или въздуха).

В Приложение IV към ЗООС относно информацията, посочена в чл. 5(1) (Информация за доклада за оценка на въздействието върху околната среда) изменението на климата се споменава:

4. Описание на факторите, посочени в член 3, параграф 1, които има вероятност да бъдат значително засегнати от проекта: **население, човешко здраве, биоразнообразие** (например фауна и флора), земя (например земя), почва (например органична материя, ерозия, уплътняване, запечатване), вода (например хидроморфологични промени, количество и качество), въздух, **климат** (например **емисии на парникови газове, въздействия, свързани с адаптация**), материални активи, културно наследство, включително архитектурни и археологически аспекти, и ландшафт.

5. Описание на вероятните значителни въздействия на проекта върху околната среда в резултат, *inter alia*, от:

е) въздействието на проекта върху **климата** (например естеството и големината на емисиите на парникови газове) и уязвимостта на проекта към **изменението на климата**.

Правата на човека и аспектите на климата в Директивата за екологичната оценка

Директива 2001/42/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно оценката на въздействието на определени планове и програми върху околната среда (Директивата за СЕО) има за цел да осигури високо ниво на защита на околната среда и допринасят за интегрирането на екологичните съображения в подготовката и приемането на планове и програми с оглед насърчаване на устойчивото развитие, като гарантират извършването на екологична оценка на определени планове и програми, които е вероятно да имат значително въздействие върху околната среда. Директивата определя процедура, която трябва да се предприеме, когато се оценяват планове или програми, които допълнително определят рамка за бъдещо разрешение за развитие на проекти, изброени в приложение I и II към Директивата за ОВОС.

Директивата не съдържа конкретни препратки към изменението на климата, например при оценката на въздействието на плановете или програмите (ПП) върху климата или на уязвимостта на ПП към изменението на климата (както е в ОВОС), но изисква докладът по екологичната оценка да вземе предвид информацията за вероятните значими ефекти на ПП върху човешкото здраве и климатичните фактори.

Съгласно чл. 5 (1) от Директивата за СЕО се изготвя екологичен доклад за СЕО, в който се посочват вероятните значителни въздействия върху околната среда от изпълнението на плана или програмата и разумните алтернативи, като се вземат предвид целите и географският обхват на плана или програмата, са идентифицирани, описани и оценени. Информацията, която трябва да бъде предоставена за тази цел е посочена в Приложение I.

В Приложение I информацията, която трябва да бъде предоставена съгласно член 5, параграф 1, при спазване на член 5, параграфи 2 и 3,¹³ е следната:

е) вероятните значителни въздействия върху околната среда, включително по въпроси като биоразнообразие, население, **здраве на хората**, фауна, флора, почва, вода, въздух, **климатични фактори**, материални активи, културно наследство, включително архитектурно и археологическо наследство, ландшафт и взаимовръзка между горните фактори;

Приложение II Критерии за определяне на вероятната значимост на ефектите, посочени в член 3, параграф 5¹⁴

2. Характеристики на ефектите и на зоната, която е вероятно да бъде засегната, като се вземат предвид по-специално:

- рисковете за **човешкото здраве** или околната среда (напр. поради злополуки)

През април 2022 г. Върховният съд на Чили постанови, че изменението на климата трябва да се вземе предвид при оценката на околната среда в Асоциацията за туристически услуги Mejillones и други със Службата за оценка на околната среда на Антофагаста. Върховният съд постановява, че оценката на въздействието върху околната среда (ОВОС) трябва да включва въздействието върху изменението на климата в процеса на преглед на екологичното разрешително на проекта¹⁵.

Анекс II Класификация на климатичните съдебни спорове

¹³Изкуство. 5(1) Когато се изисква екологична оценка съгласно член 3, параграф 1, се изготвя екологичен доклад, в който се посочват вероятните значителни въздействия върху околната среда от изпълнението на плана или програмата и разумни алтернативи, като се вземат предвид целите и географските обхват на плана или програмата, са идентифицирани, описани и оценени. Информацията, която трябва да бъде предоставена за тази цел, е посочена в приложение I.

2. Докладът за околната среда, изготвен съгласно параграф 1, включва информацията, която може разумно да се изисква, като се вземат предвид настоящите познания и методи за оценка, съдържанието и нивото на детайлност в плана или програмата, неговия етап в процеса на вземане на решения и степента, до която определени въпроси са по-подходящо оценени на различни нива в този процес, за да се избегне дублиране на оценката.

3. Съответната налична информация относно въздействието върху околната среда на плановете и програмите и получена на други нива на вземане на решения или чрез друго законодателство на Общността може да се използва за предоставяне на информацията, посочена в приложение I.

¹⁴Държавите-членки определят дали има вероятност плановете или програмите, посочени в параграфи 3 и 4, да имат значително въздействие върху околната среда чрез разглеждане на всеки отделен случай или чрез определяне на видовете плановете и програми или чрез комбиниране на двата подхода. За тази цел държавите-членки във всички случаи вземат предвид съответните критерии, посочени в Приложение II, за да гарантират, че плановете и програмите с вероятно значително въздействие върху околната среда са обхванати от настоящата директива.

¹⁵

<https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2022/12/22/a-look-back-at-significant-decisions-in-climate-litigation-in-2022/>

Последните глобални проучвания и доклади показват нарастващ брой климатични случаи. Доклад на UNEP идентифицира следните тенденции в съдебните спорове, свързани с изменението на климата: (1) права на климата; (2) вътрешно правоприлагане; (3) съхраняване на изкопаеми горива в земята; (4) корпоративна отговорност и отговорност; (5) неспособност за адаптиране и въздействието на адаптирането; и/или (6) разкриване на информация за климата и greenwashing¹⁶¹⁷.

Докладът на UNEP отбелязва, че през последните години се наблюдава увеличаване на броя и успеха на действията, които твърдят, че недостатъчните действия за смекчаване на изменението на климата нарушават международните и конституционните права на ищците на живот, здраве, храна, вода, свобода, семеен живот и др. — категория казуси, които се наричат казуси за „**права в областта на климата**“. Докладът представя общ набор от въпроси, които засягат делата, свързани с климата, като въпроси за това коя е подходящата страна да заведе делото, какъв източник на права или задължения, свързани с климата, е свързан с претърпените вреди и дали съдът, пред който те предявяват своя иск е компетентен да осигури правна защита.

Процесуална легитимация в съда

В Джулиана срещу Съединените щати 21 младежи ищци заведоха дело срещу правителството на САЩ с молба да разработи план за постепенно премахване на емисиите от изкопаеми горива и стабилизиране на климатичната система, за да защити жизненоважни ресурси, от които ищците зависят. Те твърдят, че климатичната система е от решаващо значение за техните конституционни права на живот, свобода и собственост; че правителството е нарушило правата на ищците, като е позволило производството, потреблението и изгарянето на изкопаеми горива на опасни нива¹⁸; и че правителството не успя да запази целостта на ресурсите на общественото доверие в рамките на юрисдикцията на суверена за настоящите и бъдещите поколения. Ищците поискаха от съда „да нареди на ответниците да изготвят и приложат изпълним национален коригиращ план за постепенно премахване на емисиите от изкопаеми горива и намаляване на излишния атмосферен CO₂, така че да се стабилизира климатичната система“. Първоинстанционният съд се съгласи, че ищците са легитимирани и могат да пристъпят към исковете си по същество. При обжалването на това решение обаче мнозинството от 2–1 от апелативния съд стигна до заключението, че ищците не са легитимирани, тъй като не могат да покажат, че решение в тяхна полза ще поправи вредата им. Дори приемайки, че „документът оставя малко основа за отричане, че изменението на климата се случва с все по-бързи темпове“ и че „правителството утвърдително насърчава използването на изкопаеми горива по множество начини“, мнозинството изрази

¹⁶ <https://www.unep.org/resources/report/global-climate-litigation-report-2020-status-review>

¹⁷

<https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2022/12/22/a-look-back-at-significant-decisions-in-climate-litigation-in-2022/>

¹⁸Подчертаването наше.

скептицизъм за това дали спирането на политиките на САЩ, насърчаващи използването на изкопаеми горива, действително ще помогне за излекуване на нараняванията на ищците.

Освен това мнозинството стигна до заключението, че не разполага с правомощието да предостави исканите обезщетения на ищците, тъй като това би изисквало „множество сложни политически решения, поверени, за добро или лошо, на мъдростта и компетентността на изпълнителната и законодателната власт.“

За разлика от това, съдията, подписал с особено мнение, пише, че дори една малка стъпка към забавяне на изменението на климата би помогнала и следователно ищците биха могли да продължат иска си: „Мнозинството описва всяко правно средство за защита, което можем да предложим, просто като капка в кофата. . . . Но ние сме опасно близо до препълнена кофа. Тези последни капки имат значение. Много.“ В заключение, че съдът има задължението да поправи конституционни вреди, съдията посочва, че съдилищата често са принудени да „оформят и осъществят облекчение за поправяне на правни грешки, дори когато – както често се случва – това изисква [те] да инструктират други клонове по отношение на конституционните ограничения на тяхната власт.“ [UNEP. 2020 г. Глобален доклад за съдебни спорове за климата. Преглед на състоянието за 2020 г.](#)

Законови или политически причини за действие

В много юрисдикции законите или националните политики са кодифицирали задълженията за изменение на климата за частни и публични участници, предоставяйки основа за правни действия, оспорващи законността, приложимостта или изпълнението на тези задължения. Конкретните контури на кодифицираните права и задължения се различават значително в различните юрисдикции, но законовите причини за действие са най-често цитираните основания за съдебни спорове за климата.

Конституционни и човешки права

Броят на действията, които твърдят, че бездействието в областта на климата нарушава конституционните и човешките права, се увеличи през последните години. И все пак, тези случаи са количествено малка част от всички съдебни спорове за климата – от близо 1600 случая в базата данни на Sabin Center, малко над 100 се основават на конституционни и човешки права и доктрината на общественото доверие.

Теории за общо право/деликт

В юрисдикциите на обичайното право ищците са завели иски, в които се твърди, че правителство или частен участник, който допринася за изменението на климата, извършва деликт, причинява неудобство или (особено когато страните вместо това не са предприели действия) се държи небрежно. Съдебните спорове за справяне с неуспехите в адаптирането вероятно ще се увеличат през следващите години, а небрежността е ключова предпоставка за подобни иски. Тъй като тези случаи стават по-чести, те могат да станат дори по-често срещани от делата за права върху климата, въпреки че тяхното въздействие ще зависи от обхвата на средствата за

защита, присъдени от съдилищата. важно е да се отбележи, че въпреки че причините за иска се различават леко, ищците могат да имат успех със сравними искове в юрисдикциите на гражданското право. В Urgenda , например, съдът признава, че правителството дължи грижа на своите граждани съгласно холандския кодекс и това задължение е в основата на решението Urgenda .

(UNEP (2020) Доклад за съдебни спорове относно климата)

Национално прилагане на задължения по международното право

Националните и поднационалните правителства формулират ангажименти за смекчаване на изменението на климата и адаптиране чрез международни споразумения, законодателство, разпоредби и политически изявления. Докато го правят, тези правителства и техните агенции стават уязвими към различни правни действия, оспорващи или поетите ангажименти, или начина, по който тези ангажименти се прилагат (или не) на практика. Въпреки че правителствата са най-честите ответници в съдебни спорове, оспорващи ангажиментите за смекчаване и адаптиране, аналогични искове са заведени срещу корпорации и други институции за неизпълнение на техните собствени заявени цели за изменението на климата.

Няколко наскоро заведени дела твърдят, че правителствата не са предприели достатъчно амбициозни национални действия за смекчаване на климата във връзка със съществуващите законодателни и политически ангажименти. Например в Friends of the Irish Environment CLG срещу правителството на Ирландия, ищците завеждат иск, твърдейки, че Националният план за смекчаване на последиците от изменението на климата на Ирландия е в противоречие със Закона за действие за климата и нисковъглеродно развитие (Законът от 2015 г.) и правата, защитени от Европейската конвенция относно правата на човека и конституцията на Ирландия. По-долният съд отхвърли иска на ищците, но с решение от 31 юли 2020 г. Върховният съд на Ирландия отменя плана. Съдът отбелязва, че планът е „доста под нивото на конкретност, необходимо за . . . се спазят разпоредбите на Закона от 2015 г.“ и отхвърли аргумента на правителството, че с отмяната на плана, съдът се е впуснал в правенето на политики, добавяйки, че „[което] някога може да е било политика, е станало закон по силата на влизането в сила на закона от 2015 г.“

Поддържане на изкопаеми горива – и въглеродни поглътители – в земята

Съдилищата разглеждат също дела, които оспорват конкретни проекти за добив на ресурси и зависещи от ресурсите проекти и които оспорват процесите на екологични разрешения и преглед, за които ищците твърдят, че пренебрегват последиците от проектите за изменението на климата. Всички тези случаи цитират както дългосрочния, глобален ефект от инвестирането в проекти, които ще произвеждат консумативни изкопаеми горива, така и местните въздействия върху водата, използването на земята и качеството на въздуха, свързани с минните и сондажните дейности. Все по-често тези случаи твърдят, че правилното

разглеждане на въздействието на проекта трябва да включва степента, до която проектът улеснява потреблението на изкопаеми горива другаде по света и за продължителен период в бъдеще. Много от случаите в тази категория са частично или изцяло предпоставени от оценка на въздействието върху околната среда (ОВОС) и подобни изисквания за планиране. Тези случаи често, но не винаги, оспорват решенията за разрешаване и одобрение на проекти поради това, че не са взети предвид въздействията върху климата като част от изискваните екологични прегледи.

Корпоративна отговорност

Въпреки широкия консенсус относно естеството, сериозността и причините за изменението на климата, определянето на точната причинно-следствена връзка между определен източник на емисии и индивидуализираните вреди от изменението на климата остава предизвикателство за страните по делото. Някои ключови дела са илюстрирали проблемите с правни действия от този вид, тъй като ищците все още не са успешно установили, че определени емитери са непосредствената причина за конкретните наранявания на ищеца, и освен това отбелязаха водещи дела в САЩ, в които съдилищата не достигнаха до същността на претенциите на ищците.

В САЩ има повече от дузина висящи дела срещу производители на изкопаеми горива, които искат да ги държат отговорни за част от въздействието на изменението на климата. По-ранни дела установиха прецедент, че ищците не могат да водят дела по обичайното право съгласно федералния закон; в резултат на това ищците са предявили искове съгласно държавните закони в много юрисдикции. Те включват твърдения, че компаниите ответници са отговорни за нарушаване на обществения ред поради тяхното производство и маркетинг на изкопаеми горива и че компаниите са отговорни за непредупреждаване на обществеността и потребителите за предвидимите вреди, причинени от техните продукти.

Други случаи се фокусират върху емитенти на парникови газове, а не върху компании за изкопаеми горива. В *Smith v. Fronterra Co-Operative Group Limited*, ищецът съди няколко големи съоръжения, отделящи парникови газове в Нова Зеландия, като твърди, че техните емисии представляват обществено безпокойство, небрежност и нарушаване на незаложено задължение да спрат да допринасят за изменението на климата.

Невъзможност за адаптиране и последици от адаптирането

Правителствата и частните субекти са разработили и приложили различни мерки за адаптиране към все по-сериозните последици от изменението на климата, но много други, дори изправени или очакващи екстремни метеорологични явления, които изменението на климата може да доведе, не са предприели активно действия за подготовка и справяне с рискове и последствия. Съдилищата разглеждат дела, които оспорват всеки от тях - търсене на обезщетение за усилията за адаптиране, които са причинили щети или повредено имущество, и търсене на съдебна забрана

за неуспех в адаптирането към известни климатични рискове. В по-нови дела срещу правителства се твърди, че правителствата са пренебрегнали риска от изменението на климата. Наистина, нарастващ брой случаи оспорват оценките на въздействието върху околната среда и решенията за планиране и издаване на разрешителни за изградена инфраструктура и управление на природните ресурси въз основа на това, че правителствата не са отчели адекватно изменението на климата.

Налице е също увеличение на съдебните дела, в които се твърди, че мерките на правителството за справяне с този риск са навредили или ще навредят на ищците. В *Ambuja Cement* срещу Комисията за регулиране на електроенергията в Раджастан, група производители оспориха правилата на комисията, изискващи от тях да купуват част от енергията си от възобновяеми източници или да плащат допълнителна такса, ако не го направят. Производителите, всеки от които е създавал свои собствени производствени централи, за да посрещнат своите енергийни нужди, твърдят, че не трябва да бъдат обект на никакви задължения за закупуване на енергия от възобновяеми източници съгласно общоприложимите енергийни закони и че разпоредбите, които претендират да създадат това задължение, са несъвместими с конституцията на Индия, Закон за електроенергията от 2003 г. и Национална политика в областта на електроенергията. Съдът потвърди разпоредбите, цитирайки, наред с други цели, тяхното „дълготрайно въздействие върху опазването на околната среда“. По-късно решението беше потвърдено от Върховния съд на Индия.

Има случаи, оспорващи бездействието на частни страни по отношение на физическия риск, както и случаи, целящи да се търси отговорност от компании или управители на активи, като се твърди, че пропуските на тези мениджъри да адаптират своите инвестиционни стратегии са причинили финансови щети. В дело, насочено към корпоративни инвестиции в инфраструктура за изкопаеми горива, *ClientEarth* срещу *Enea*, екологична организация съди полска компания, която иска отмяна на решение, даващо съгласие за изграждане на електроцентраля, работеща с въглища. Ищецът твърди, че инвестицията ще навреди на икономическите интереси на компанията в резултат на финансови рискове, свързани с климата, включително нарастващи цени на въглерода, засилена конкуренция от по-евтини възобновяеми източници и въздействието на енергийните реформи на ЕС върху държавните субсидии за енергия от въглища по силата на пазар на капацитет.

Докладване на информацията относно климата и greenwashing

Тъй като публичната информация за естеството, причините и въздействието на изменението на климата става все по-достъпна и добре разбрана, ищците са завели дела, оспорващи това, което те твърдят, че са подвеждащи **корпоративни изявления** относно изменението на климата. Тези действия включват ищци, които завеждат дела, твърдейки, че са разчитали на тези изявления, за да вземат финансови решения, както и дела, заведени от правителства, които прилагат

законите за разкриване на ценни книжа и защита на потребителите, и неправителствени организации, оспорващи предполагаеми кампании за „зелено измиване“.

Например инвеститори са завели иск, твърдейки, че публичните оповестявания, свързани с климатичния риск, са подвеждащи или измамни, както по отношение на риска, който преходът от изкопаеми горива представлява за техния бизнес или инвестиционни активи, така и по отношение на риска от физическо въздействие върху инфраструктурата, операциите и доставките вериги, свързани с изменението на климата. В *City of Birmingham Retirement and Relief System v. Tillerson*, акционерите заведоха дело срещу Exxon, твърдейки, че компанията е подвела акционерите относно свързаните с климата рискове за нейния бизнес. Ищците твърдят, че Exxon е знаела, но не е успяла да разкрие „катастрофалния риск, който изменението на климата представлява за нейния бизнес“, и че компанията е участвала активно в кампания за дезинформация, за да обърка заключенията на собствените си учени относно изменението на климата.

От страна на физическия риск, в окръг Йорк срещу инвеститорите в облигации на Рамбо твърдят, че комуналната компания Pacific Gas and Electric Company (PG&E) е заявила в документите за предлагане на облигации на стойност над 4 милиарда долара, че компанията е взела подходящи предпазни мерки за справяне с рисковете от изменението на климата, включително рисковете от горски пожар, но не успя да разкрие „повишения риск, причинен от собственото поведение на PG&E и неспазването на приложимите разпоредби, регулиращи поддръжката на електрическите линии, и стотиците пожари, които вече се запалват годишно от оборудването на Компанията.“

Тенденции и категории климатични случаи:

*Съдебният спор разшири съдържанието на традиционните категории правни искове и основания за искове и обстоятелствата, при които се прилагат тези категории искове и основания за искове. Първата и най-важна категория е **разширяването на правото на живот или правото на достойнство, за да включи правото на чиста и здравословна околна среда, способна да поддържа качествен живот. Втората категория е разширяването на правото на живот, свобода или собственост да включва и материално право на стабилен климат. Третата категория е разширяването на обществените природни ресурси, под обществен контрол, за да включат атмосферата и разширяването на фидуциарните задължения на правителството и да включат задължението за защита на атмосферата от изменението на климата. По този начин съдебните спорове за изменението на климата водят до еволюция в съдебните спорове, основани на права. Съдебни спорове относно изменението на климата също имат ефект на глобализация. Искове и аргументи, направени в една юрисдикция, се адаптират и прилагат в други юрисдикции. Налице е***

географско разпространение на основани на права съдебни спорове за изменение на климата.

[Развиващата се роля на правата върху околната среда в съдебните спорове във връзка с изменението на климата](#)

Пример от испанския закон за климата

Право на здравословна околна среда е ръководен принцип за социална и икономическа политика съгласно чл.45 от испанската Конституция.

„1. Всеки има право да се ползва от среда, подходяща за развитието на личността и задължението да я съхранява.

2. Публичните органи гарантират рационалното използване на всички природни ресурси, за да опазят и подобрят качеството на живот и да защитят и възстановят околната среда, разчитайки на необходимата колективна солидарност.“

Основни права на живот, здраве, жилище и водоснабдяване са признати от испанската конституция.

Правата по Орхуската Конвенция - правото на достъп до информация за околната среда, участие на обществеността и достъп до правосъдие по въпроси, свързани с околната среда, са признати съгласно испанския закон 27/2006.

През май 2021 г. Испания прие първия си закон относно изменението на климата и енергийния преход, който съдържа няколко разпоредби, свързани с целите на признаването на правата в областта на климата. Вижте по-долу някои примери:

Климатичните **права произтичат от обвързващи цели за смекчаване на климата** за 2030 г. и 2050 г. и **ангажменти за адаптиране**, приети съгласно испанския закон за изменението на климата и разработени в неговия НЕСР (2021-2030 г.) и испанския план за адаптиране към климата за 2030 г. Прилагането на закона за климата трябва да се извърши в съответствие със списък от ръководни принципи, приложими за тази цел, включително:

а) *Устойчиво развитие*, б) *Декарбонизация на испанската икономика, разбрана като постигане на социално-икономически модел без емисии на парникови газове*, в) *Опазване на околната среда, опазване на биоразнообразието и прилагане на принципа „замърсителят плаща“*, е) *Защита и насърчаване на общественото здраве*, г) *Всеобща достъпност*, и) *Равенство между жените и мъжете*, н) *Качество и сигурност на енергийните доставки*, л) *Без връщане назад* и, h) *Защита на уязвимите групи, със специално внимание към децата*.

Испанският закон за климата също така включва специфични правни разпоредби, свързващи изменението на климата със защитата на други съответни права, като например:

Обществено здраве (член 23) :

Член 23. Отчитане на изменението на климата в общественото здраве.

- 1. Публичните администрации насърчават подобряването на знанията за въздействието на изменението на климата върху общественото здраве и относно инициативите, насочени към предотвратяването му.*
- 2. Освен това, в рамките на Националния план за адаптиране към изменението на климата, специфичните стратегически цели, свързаните с тях индикатори и мерки за адаптиране, насочени към намаляване или избягване на рисковете за общественото здраве, свързани с изменението на климата, включително възникващи рискове, се разработват и включени.*

Продоволствена сигурност (чл. 22):

Член 22. Отчитане на изменението на климата в продоволствената сигурност и диетата.

- 1. Публичните администрации насърчават подобряването на знанията относно ефектите от изменението на климата върху продоволствената сигурност и диетата, както и разработването на действия, насочени към смекчаване и адаптиране към тях.*
- 2. Конкретни стратегически цели, свързани индикатори и мерки за адаптиране, насочени към смекчаване на рисковете за продоволствената сигурност, свързани с изменението на климата, включително появата на възникващи рискове за храните, се разработват и включват в Националния план за адаптиране към изменението на климата.*
- 3. С цел повишаване на устойчивостта, като същевременно се намалява въглеродният отпечатък и се насърчава качествената храна, в специфичните спецификации на административната клауза, съответстващи на обществени поръчки, чиято цел е да предоставят услуги, изискващи закупуване на храна, когато тези договори трябва да бъдат сключени от Главната държавна администрация и от органите и субектите, зависими от или свързани с нея, могат да бъдат установени специални условия за изпълнение, които дават приоритет на пресни или сезонни храни и с кратък цикъл на разпространение, при условие че това е в съответствие с разпоредбите от член 202 от Закон 9/2017 от 8 ноември относно договорите в публичния сектор, транспониращ в испанското законодателство Директиви 2014/23/ЕС и 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 г. и с общностно право.*

Справедлив преход и трудови права (членове 27-29) :

Член 27. Стратегия за справедлив преход.

1. Стратегията за справедлив преход представлява инструмент на държавно ниво, насочен към оптимизиране на възможностите за дейност и заетост при прехода към икономика с ниски емисии на парникови газове и към идентифициране и приемане на мерки, които гарантират справедливо и подкрепящо отношение към работниците и териториите в този преход . На всеки пет години правителството ще одобрява чрез споразумение на Съвета на министрите Стратегии за справедлив преход по съвместно предложение на министрите за екологичния преход и демографското предизвикателство; по заетостта и социалната икономика; на индустрията, търговията и туризма; на селското стопанство, рибарството и храните; на транспорта, мобилността и градския дневен ред; и на науката и иновациите, с участието на автономните общности и социалните агенти. (...)

Член 28. Споразумения за справедлив преход.

1. Споразуменията за справедлив преход се сключват в рамките на Стратегията за справедлив преход с цел насърчаване на икономическата дейност и нейното модернизиране, както и пригодността за заетост на уязвими работници и групи, изложени на риск от изключване при прехода към нисковъглеродна икономика, по-специално в случаи на закриване или преустройство на инсталации.

Образование и социално съзнание (член 35) :

Член 35. Образование и обучение по изменение на климата.

1. Испанската образователна система насърчава участието на испанското общество в отговорите на изменението на климата, укрепване на знанията за изменението на климата и последиците от него, обучение за нисковъглеродни и устойчиви на климата технически и професионални дейности и придобиване на необходимите лична и социална отговорност.

2. Правителството ще преразгледа отношението към изменението на климата и устойчивостта в основната учебна програма на преподаването, което е част от образователната система по междусекторен начин, включително необходимите елементи, за да превърне образованието за устойчиво развитие в реалност. По същия начин правителството, в рамките на своите правомощия, насърчава действия за гарантиране на адекватно обучение на учители в тази област.

Права на участие на обществеността в действията по климата (член 39) :

Чл. 39. Обществено участие.

1. Плановете, програмите, стратегиите, инструментите и разпоредбите от общ характер, приети в борбата с изменението на климата и енергийния

преход към икономика с ниски въглеродни емисии, се осъществяват по отворени формули и достъпни канали, които гарантират участието на социалните и заинтересованите икономически агенти и обществеността като цяло, чрез каналите за комуникация, информация и разпространение, съгласно условията, предвидени в Закон 27/2006 от 18 юли, уреждащ правата на достъп до информация, участие на обществеността и достъп до правосъдие по въпросите на околната среда. За подготовката на тези и без да се засягат други формули за участие и обсъждане, правителството ще засили вече съществуващите механизми за участие и ще гарантира по структуриран начин участието на гражданите в процеса на вземане на решения относно изменението на климата чрез създаването на Граждански Асамблея по изменение на климата на национално ниво и ще препоръча създаването на регионални събрания и общински събрания. (...)

Достъпът до информация относно климатични рискове от финансови институции и планове за смекчаване на климата, приети от определени компании и публично достъпни (чл. 32 и Дванадесета заключителна разпоредба):

Дванадесета заключителна разпоредба. Въглероден отпечатък и планове за намаляване на емисиите на парникови газове на компаниите.

- 1. Правителството, след съгласието на правителствената делегатска комисия по икономическите въпроси, установява в рамките на период от една година от влизането в сила на този закон вида компании, опериращи на националната територия, които трябва да изчисляват и публикуват своите въглеродни емисии отпечатък, както и първоначалните срокове, от които това задължение ще бъде изпълнимо, неговата периодичност и всички други елементи, необходими за конфигурацията на задължението.*
- 2. По същия начин компаниите, които в съответствие с разпоредбите на предходния раздел са задължени да изчислят своя въглероден отпечатък, трябва да съставят и публикуват план за намаляване на емисиите на парникови газове.*